

ואין חובה לברך בעת עשיית הציצית⁵⁹ אלא בעת לבישתו בעת קיום המצוה, כוונתי לומר ביום⁶⁰, יברך לפני הלבישה⁶¹ ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו להתעטף בציצית.

אשר תכסה בה ילפין דסגי בכסוי כל שהוא ועטיפה בכלל זה, ומשו"ה תקנו להתעטף בציצית, ולא תקנו ללבוש ציצית דלבישה גדולה מעטיפה ולא חייבו לבישה, ועיי"ש דנחת לברר החילוקים בנוסח הברכה. אך עדיין צ"ב דאף אי נימא ציצית חובת גוברא פירוש לקיים מצות ציצית ומניין דההתעטפות היא חלק מהמצוה דאפשר לקיים המצוה בלי עיטוף.

60 פירוש דבריו דזמן קיום מצות ציצית ביום, והיינו דאף בכסות המיוחד ללילה אם לבשה ביום מברך, ובכסות המיוחד ליום אם לבשה בלילה אינו מברך, והוא כשי' הרמב"ם וכמבואר בפ"ג ה"ז שלילה אינו זמן חיוב ציצית עיי"ש כס"מ וב"י סי' י"ח, ולאפוקי מד' הרא"ש דתלוי בסוג הכסות אם מיוחד ללילה או ליום, ולדעתו כסות המיוחדת ללילה פטורה ביום ואינו מברך, וכ"ה בשו"ע סי' י"ח. ונמצא לפי"ז דלהרמב"ם וראב"ם אף בבגד שיש בו ד' כנפות המיוחד ללילה אם מתעטף ומתכסה בו ביום חייב בציצית ומברך עליו, ואכן כ"ה בהגהות מימוניות שם אות ז' שכתב יש לחוש לסדינים שיש להם ד' כנפות ומתכסין בהן בבוקר לכן חייבין בציצית, ושמעתי שרבינו אליהו מפרי"ש היה עושה להן ציצית. ע"כ. ובב"י הו"ד הגהמ"י, וכתב על זה ומנהג פשוט שלא להטיל ציצית לסדינין בין הם של פשתן בין הם של צמר ולא פקפק אדם בדבר, עכ"ל. וטעם המנהג נראה שהוא משום שחששו לסברת הרא"ש דכסות לילה ביום פטורה, ואם נחוש לד' הרמב"ם הרי אם יברך עליהם הוי חשש ברכה לבטלה לד' הרא"ש. אך עדיין צ"ע לד' הרמב"ם חייב ואמאי לא חשו לדבריו. והמשנ"ב הביא ד' המג"א דיעשה קרן אחת עגולה, עיי"ש מש"כ בשם הפמ"ג.

לשון הט"ז שכן המנהג בכל מדינות אלו וכו' עיי"ש. והשתא יגדל התימה אמאי לא נהגו אצלינו כד' הרמב"ם והשו"ע. ועיין מעיל קטן סי' ב' סק"ח שכתב שירא שמים יעשה לו טלית לבן, וביאר הטעם ע"פ הקבלה, עיי"ש ובשולי המעיל.

59 צ"ב לשונו, דמשמע דאינו חובה אבל רשאי הוא לברך, ובאיוזה ברכה מיירי, אי להתעטף בציצית והלא אינו מתעטף עתה, ואי ברכת לעשות ציצית אמאי נקט ואין חובה, טפי הול"ל ואינו מברך וכמש"כ הרמב"ם בפ"ג ה"ח ואינו מברך על הציצית בשעת עשייתה מפני שסוף המצוה הוא שיתעטף בה, וכ"כ בהל' ברכות פי"א ה"ח. ולכן נראה שכוונת הראב"ם לומר שאין חיוב ברכה בשעת עשייה, כלומר שאין מקום לברכה זו מכיון שאין המצוה שתהיה הטלית מצויצת, אלא כשמתעטף בה כשהיא מצויצת קיים מצוה ומברך להתעטף.

הן אמנם שיש מקום לעיין בנוסח ברכת להתעטף בציצית, וכי נצטוונו להתעטף והלא אין המצוה להתעטף, אלא שאם בא להתעטף בבגד של ארבע כנפות צריך לשים בה ציציות, ועוד צ"ב דמשמע שיש חיוב עטיפה דמטעם זה צריך לעשות עטיפה בברכה, והלא עיקר המצוה היא שכשלוש בגד של ד' כנפות יהיה מצויץ ילבש איך שילבש ואמאי הצריכו עיטוף ראשו ורובו, והיה מובן יותר אם היינו מברכים על מצות ציצית. ואפשר לומר דכיון שאמרה תורה על ארבע כנפות כסותך אשר תכסה בה, ולכן רק היכא שמתכסה בה חייב לשים בה ציצית, ולכן נזכרה העטיפה בנוסח הברכה כיון שזהו הכיסוי האמור בתורה, אך זה אינו, שאין הכסות והעטיפה רק תנאי בחיוב שימת ציצית בבגד זה, ומנ"ל דזוהי צורת קיום המצוה בעטיפה. וצ"ע. ושו"ר בשו"ת תשב"ץ ח"ב סי' מ' שכתב דמפסוק

ותכלית מצות הציצית גדולה מבוארת בכתוב, וראיתם אותו וזכרתם וכו' ⁶², ודי במצוה אחת שיעשנה כדי שתביא לעשיית כל המצוות בגלוי ותמנע מהעבירות ⁶³,

אנשים מכובדים לובשים אותם, ואף סדינים יש לומר דאינם חשובים בגד כיון שאין דרכם בלבישה. ולפי זה התבאר טעם המנהג לפטור ^{ה"ח} סדינין. אך מש"כ ה"ב בטעם השני משום דנפסקין הציציות קצת צ"ב דאי מדאורייתא חייבין, איך בטעם של דרכיה דרכי נועם פטרנו מחיוב דאורייתא, אך עיין יבמות (פז, ב) דאף לפטור מיבום נאמר טעם זה, ועיי"ע שם בתוס' דף ב, א ד"ה ואחות.

61 דכל המצוות מברך עליהם עובר לעשייתן, וכמש"כ בהל' ברכות פ"א ה"ב. ובהל' ציצית פ"ג ה"ח כתב הרמב"ם וכל זמן שמתעטף בה מברך עליה קודם שיתעטף. ומבואר מלשונם דקודם שיהיה גופו עטוף בטלית מברך, ולכן מברך אחר שפושטה מקפוליה כשאותה בידו, ואף אחר שיפשילה לאחריו קודם שיניחנה על גופו מיקרי קודם עטיפה ולבישה, ולאפוקי ממי שנוהג שתוך כדי עיטוף מברך, ואינו נכון דצריך לברך קודם להנחה על גופו, שהרי למנהגינו אין עושים אחר הברכה עיטוף כעטיפת ישמעאלים על ראשו ומקצת פניו, וא"כ מיד אחר עיטוף ראשו ורובו לא מיקרי עובר לעשייתן. ומנהגים שונים יש בזה, יש מברכים מיד אחר פשיטתה מקפוליה, ויש שמברכים אחר שמותחה מאחוריו קודם שיניחנה על גופו. ולשון השו"ע בסי' ח' יתעטף בציצית ויברך מעומד, ופשט לשונו דאחר עטיפה מברך, וצ"ע והא בעינן עובר לעשייתן, ואמנם ד' התוס' בגמ' סוכה (לט, א) דמברך אחר עיטוף מטעם דזוהי מצוה שעשייתה נמשכת ומשו"ה יכול לברך. אך הרמב"ם לא כ"כ, דרך בשכח לברך קודם עיטוף יכול עדיין לברך ברכת להתעטף דעשייתה נמשכת, וא"כ צ"ב ד' השו"ע. ועיין שאגת אריה סי' ל"ב שכתב שצריך לברך בשעה שאוחז הטלית בידו ורוצה להתעטף בה דהו"ל עובר לעשייתן ולא בשעת העיטוף. ועיי"ע כף החיים סק"ג ומאמ"ר סק"ו ומגן גבורים סק"ה מש"כ בזה.

והחזו"א בהל' ציצית סי' ג' סק"ה עמד בזה וכתב שאע"פ שממשיך שינתו גם בבוקר ומתכסה בה זה תשמיש עראי שפל וגרע מיחדה ללבשה עראי ביום, ועיי"ש עוד סק"ו עוד טעם בפטור סדינין אף לד' הרמב"ם דכיון שפטרה התורה לילה ממילא כסות המיוחדת ללילה היא כמיוחדת לתשמיש כלי, עיי"ש. וצ"ב שהרי יש בני אדם שמשתמשים בסדינים ושמיכות לכסוי הן בעת שינת הלילה והן בשנת הצהרים וא"כ מיוחדים הם ללילה ויום.

ולו"ד אפשר לומר דסדינים המיוחדים לכסוי אינם בגד של כבוד וגריעי מבגדים דעלמא העשויים ללבישה, דרך בגד שאדם יוצא בו לשוק ומתהלך בו בין הבריות חשיב בגד וחייב בציצית. ושו"ר דלכאורה דברינו הם דלא כמבואר בב"י סוס"י דשם הקשה אמאי לא מטילין ציצית לגלימות שלנו הפתוחות מלמעלה למטה שהרי יש להן ד' כנפות וכו', וכתב ולי נראה שהטעם שלא נהגו להטיל בהם ציצית משום דלא מיקרי כסות אלא הבא להגן על האדם מפני החום והקור, זכר לדבר ואין כסות בקרה (איוב כד, ז), והגלימא אין לובשין אותה להגן אלא מפני הכבוד שהרי אפי' יש לאדם כמה מלבושים אינו יוצא לחוץ בלא גלימה, ואע"פ שלפעמים נהנה מחומה היינו כיון שתחלת עשייתה אינו להתחמם בה לא חשיב כסות ופטור. אי נמי כיון שאם היינו מחייבים אותם בציצית היו נפסקין בכל עת התחתונים בדריסת הרגלים, והיה בכל עת צריך לתקנם איכא למימר דלא חייבה תורה בכך, דכל דרכיה דרכי נועם, וכל מקום שהלכה רופפת בידך הלך אחר המנהג, ע"כ. ומבואר מדבריו דאדרבא בגד העשוי לכבוד בלבד יש סיבה לפטור מציצית, אך עדיין יש לומר דשאני גלימא שעשויה רק להתראות בה בחוץ דלא חשיבא בגד המהנה את לובשו מצינה ולהגן עליו מחום ושרב, וצא ולמד מרוב בני אדם שאינם לובשים מעיל או גלימא ורק

ותשמור על הלב מההרהורים והיציאה מן האמונה, אמרו ז"ל⁶⁴ אחרי לבבכם זו מינות, ואחרי עיניכם זו זנות, ותושג הקדושה והייתם קדושים לאלהיכם וכו', ומטעם זה ראוי למי שחס על אמונתו שישמרנה על ידי ההתחייבות במצוה הזאת באופן שלא יסיר את היציאת מעליו ברוב הזמנים⁶⁵, אבל בזמן קרית שמע והתפילה הנה חכמים ז"ל החמירו בזה חומרה יתירה⁶⁶, ומסרו בשם השליח ע"ה ממנו יתעלה

1234567

62 במדבר טו, לט.

האמונה, כלומר שזו התכלית העיקרית של מצות ציצית, ובעקבותיה ישמר מהרהורים וכו'. ומש"כ ברוב הזמנים הוא כמ"ש לעיל ברוב עתותיו כי יש מצבים שפטור בזמן שיעסוק בצרכי גופו וכיו"ב, ואפשר שלדבריו יש מעלה להיות לבוש בטלית גם בלילה דזיל בתר טעמא הוא. ועיין שו"ע סי' כ"א ס"ג, ומעשה רוקח פ"ג ה"ח, וכף החיים סקט"ז מש"כ באורך בשם שער הכוונות וב' ברכ"י עיי"ש.

66 כתב הרמב"ם בסוף הל' ציצית וז"ל: ובשעת התפלה צריך ליוהר ביותר, גנאי גדול לתלמידי חכמים שיתפללו והם אינם עטופים, ע"כ. וכ"כ בפ"ה מהל' תפלה ה"ה דרך כל החכמים ותלמידיהם שלא יתפללו אלא כשהן עטופין. ופשט לשונו מורה שגם בהל' תפלה מיירי הרמב"ם בעטיפת טלית. וכ"פ בשו"ע סי' צ"א ס"ו. ובס' יפה ללב שם דחה את פירושו של הרב חסד לאלפים שפי' דמיירי בעטיפת בגד עליון [וכ"כ הר"ד עראמה בפ"י להרמב"ם], וכתב היפ"ל ופשט ד' הרמב"ם מורה דר"ל עטופים בטלית של מצוה, שכ"כ להדיא בהל' ציצית, ודבר הלמד מעניינו דהיינו עיטוף בטלית של ציצית, עיי"ש. ומשמע דדין עטיפת טלית הוא בכל התפלות וכך היה מנהגינו, ובארצינו הק' שינו את המנהג ואכמ"ל. ובהגהות מיימוניות הביא לשון מדרש שוחר טוב (והוא במדרש תהלים פל"ה) בפסוק כל עצמותי תאמרנה וכו' על אחיזת ציצית בשעת ק"ש. והמג"א בסי' כ"ד סק"ג כתב בשם הוזה"ק פר' שלח שכל הקורא ק"ש בלא ציצית כאילו מעיד עדות שקר בעצמו. והט"ז בסי' צ"א כתב וז"ל: כתוב בזוהר ואתחנן מאן דקאים בצלותיה בעי לכסויי רישיה ועיניו בגין דלא יסתכל בשכינתא,

63 כלומר שהמצוה האחת שהיא היציאת מביאה לידי קיום כל המצוות. ולשון הרמב"ם בסוף הלכות ציצית לעולם יהא אדם זהיר במצות ציצית, שהרי הכתוב שקלה ותלה בה כל המצוות כולן, שנאמר וראיתם אותו וזכרתם את כל מצוות ה'. וכתב הכס"מ דמקורו במנחות (מג, ב) שקולה מצוה זו כנגד כל המצוות כולן. ולכאורה כוונת הגמ' לומר שהמקיים מצות ציצית חשוב כמקיים כל המצוות, ואינה ראייה שהיציאת מביאה לקיום כל המצוות, אך שם בגמ' איתא תניא אידך וראיתם אותו וזכרתם ועשיתם, ראייה מביאה לידי זכירה, זכירה מביאה לידי עשייה, וזה מקור ד' הרמב"ם והראב"ם.

ולהשלמת הביאור אביא מש"כ בס' הבתים ס' מצוה מ' ט' וז"ל: ולפי המכוון בכל הדיעות בענין היציאת נראה ששקולה ציצית כנגד כל המצוות, מפני שחלקי המצוה רבים יעוררו על השגות רבות כוללות כוונת רוב המצוות, גם כי כל הערה שכלית תעורר לכל המצוות שבלתם אי אפשר לבוא אל השלימות, וזאת הכוונה בעצמה שאמרנו מבוארת בכתוב באמרו וראיתם אותו וזכרתם וכו', ואמרו רבותינו שהראיה מביאה לידי זכירה והזכירה לידי עשייה וכו', ואמר ולא תתורו... בא לבאר שראיית היציאת תשמור מהכשל במצוות לא תעשה וכו', עיי"ש.

64 ברכות יב, ב.

65 ראה לעיל שכתב שרצוי ומשובח להשתדל ללבוש תמיד טלית כדי להשיג תכלית המצוה, וכאן הוסיף שמצות ציצית תגן עליו שלא יסטה מן

שתפלת שליח ציבור בציצית היא המתקבלת⁶⁷, ולשונם בזה כתוב ומפורסם. ואחד החשובים מחכמי המערב והוא ר' אברהם בן עזרא ז"ל אומר⁶⁸ שהלבישה בזמני ההתעסקות בענייני העולם הזה כגון בעת המקח והממכר וההליכה בין בני אדם וכיוצא בזה חמור, וכל שכן וקל וחומר, לפי שבכגון המצבים הללו יש לחשוש משכחת המצוות ויצטרך לזכירתם, והוא ענין מפורסם ואין צורך להאריך בו וטעמא דמסתבר הוא.

וזה הוא השיעור מהמאמר במצות ציצית ומספיק כפי ענינו.

דאינו נעשה שליח ציבור לתפלה עד שיהיה עטוף, אך מלשוננו משמע דבא לאפוקי ש"ץ שכתפיו מגולות, ומשמע דכל שאין כתפיו מגולות עטוף מיקרי, ובדוחק יש להעמיס בדבריו דמי שכתפיו מגולות אם יתעטף בטלית על גופו ויתכסו כתפיו סגי, וא"כ יש ללמוד דש"ץ שאינו לבוש כהוגן אם יתכסה בטלית שפיר דמי. ובטעם עטיפת הטלית לש"ץ יש אומרים שהוא מפני כבוד הציבור, וי"א שהוא כדי שיעמוד באימה והכנעה. ונראה יותר שהוא מטעם שכתב הט"ז הנ"ל ב' הזוה"ק. ועיי"ע שו"ת קרן לדוד או"ח סי' י"ג ושו"ת משנה הלכות חט"ו סי' כ"ג.

68 לשון הראב"ע שם: רק לפי דעתי יותר הוא חייב להתעטף בציצית בשאר השעות משעת התפלה, למען יזכור ולא ישגה ולא יעשה עבירה בכל שעה, כי בשעת התפלה לא יעשה עבירה. והוסיף הראב"ע דכש"כ הוא וכו' כי בהתעסקותו בענייני העוה"ז ובעסקיו יכשל בעבירות, ולכן צריך הוא לציצית כדי להזכירו קיום המצוות. ובספר היראה לרבינו יונה אות ט"ז כתב: כי עיקר מצות ציצית ללבוש תמיד כי לזכרון המצוות נתנה ולמען לא יתור האדם אחרי שרירות לבו, ואחרי מראה עיניו המתטיאים את הגוף, ודרך הזה לא ימצא כי אם בלכתו בדרך אשר דברי ערוה מצויים שם, עכ"ל.

ע"כ. וכתב הפמ"ג במש"ז דהיינו בטלית של מצוה, וכן נוהגין לכסות ראש עד עינים בטלית של מצוה בשעת תפלת י"ח, ע"כ.

והראב"ע בסוף פר' שלח כתב וז"ל: והנה מצוה זו על כל מי שיש לו בגד בארבע כנפים שיתכסה בו ביום תמיד, ולא יסירו מעליו למען יזכרו, והמתפללים בטלית בשעת התפלה יעשו זאת בעבור שיקראו בק"ש והיה לכם לציצית וכו'. ומדבריו נראה דדוקא בזמן שיש חיוב ציצית צריך לקרות ק"ש כשהוא עטוף, משא"כ בתפלת מנחה וכדו' ואפי' בתפלת ערבית לטעם הראב"ע אין מתעטף בציצית. אבל מדברי הראב"ע מבואר דבין בק"ש ובין בתפלה יש בזה מעלה גדולה. וביאורו נראה כי היכי דתהוי עליה אימה ומורא וכדמשמע בט"ז הנ"ל. ומטעם זה נהגו אבותינו להתפלל כשהם עטופים בכל התפילות, ועאכ"ו בתפלת שבתות וימים טובים שמתעטפים שיש בהם הידור וכבוד במלבושים מכובדים ומכללם טלית מצוייצת, וכדמשמע בכמה מקומות בתלמוד.

67 הוא ע"פ הגמ' בראש השנה (יז, ב) מלמד שנתעטף הקב"ה כשליח ציבור והראה לו למשה סדר תפלה. ועיין מג"א סי' י"ח סק"ב שלמד מלשון זה שכל עובר לפני התיבה צריך להתעטף, ודלא כלבוש שכתב דדוקא בש"ץ שאומר י"ג מדות, ועיין מחצה"ש. ועיין רמב"ם פ"ח מהל' תפלה הי"ב

פרק על התפילין

אמרו יתעלה והיה לך לאות על ירך ולזכרון בין עיניך⁶⁹, וביאר הפירוש המקובל מהאדון השליח ע"ה⁷⁰, שהכוונה בו שתהיינה ארבע פרשיות מן התורה, והם: קדש לי וכו'⁷¹, והיה כי יביאך וכו'⁷², שמע וכו'⁷³, והיה אם שמוע וכו'⁷⁴, כתובות על עור אחד⁷⁵ מונחות בבית של עור קשורות על היד, וכן כתובות על ארבעה עורות מונחות בארבעה בתים שיכללם עור אחד⁷⁶, מונחות בקצה השער בקדמת הראש באמצעו, באופן שיהא כנגד העינים.

והפירוש המקובל הזה מורה עליו גם לשון הפסוק, לפי שארבע פרשיות הללו נאמר בקדש לי, בה⁷⁷ והיה לאות על ירך ולזכרון בין עיניך, ובוהיה כי יביאך, בה והיה⁷⁸ לאות על ירך ולטוטפות בין עיניך, ובוהיה⁷⁹ אם שמוע, בה וקשרתם⁸⁰ לאות על ירך והיו לטוטפות בין עיניך, והרי ראייה על ארבעת הפרשיות הללו שהן הכוונה

דפוסים חלוקין זה מזה אע"פ שחיברם אח"כ, ומשמע שהוא לעיכובא. ועיין בפ"ג ה"ג שם ביאר שארבעת הבתים עשויים מעור אחד. ואע"פ שדוחק לפרש כך בלשונו של רבי אברהם, וראה עוד להלן. ועיין פיהמ"ש כלים (פ"ח מ"ח) דשם איתא דתפילין של ראש חשובים כארבעה כלים לענין טומאה, ומכאן משמע דאף אם הם עשויים מארבעה עורות וחיברם אח"כ כשר, וכ"כ הב"י בסי' לב בשם ספר התרומה, וכ"כ מהר"י אבוהב בפירושו לטור שאינו לעיכובא. ועיין בס' קובץ על הרמב"ם מש"כ בזה, ובמשנה ברורה שם ס"ק קע"ב שכתב בשם המג"א והחת"ס להכשיר להקל בתפירות ולהחמיר במדובקות בדבק, עיי"ש.

77 שמות יג, ט.

78 שם, טז.

79 חסירה כאן הראיה מפרשה ראשונה של שמע, וקשרתם לאות על ירך וצ"ע.

80 דברים ו, ח. והוא הפסוק האמור בשמע, ובפרשת והיה אם שמוע נאמר וקשרתם אותם לאות על ידכם והיו לטוטפות בין עיניכם, וצ"ע.

69 שמות יג, ט.

70 מנחות לד, ב.

71 שמות יג, ב.

72 שם, ה.

73 דברים ו, ד.

74 שם יא, יג.

75 תפילין של יד נכתבות בקלף אחד בארבעה עמודים כל פרשה בפני עצמה, ותפילין של ראש בארבעה קלפים.

76 לכאורה משמע דתפילין של ראש הם ארבעה בתים נפרדים העשויים מארבעה עורות, ויכסה אותם בעור אחד. וצ"ע שהרי צריך להיות חיתוכם ניכר, וצריך לומר שכוונתו שיהיו עשויים מעור אחד, וצ"ע. ולשון הרמב"ם בהל' תפילין (פ"ב ה"א) ומניחין אותן בארבעה בתים שהן מחוברין בעור אחד, והוא כפשט לשון הראב"ם. אך עיין בפירוש רבינו מנוח להל' תפילין שביאר דברי הרמב"ם בזה"ל: כלומר שהארבעה בתים צריכים להיעשות מעור אחד אבל לא בארבעה בתים המונחין בארבעה

בהן שיהיו לאות ולטוטפות ולא זולתן. ואמרו לאות על ידך ראייה על זה שעל היד שיהיה דבר אחד כמו שביארה הקבלה שתפילין שליד בבית אחד, ואמרו ולטוטפות בין עיניך ראייה על היות תפילין שלראש נחלקות בכמה בתים, לפי שטוטפות לשון רבים ולא יחיד. ואמרו בפרשת קדש לי בתפילין של ראש ולזכרון בין עיניך מורה על חבורם לדבר אחד, לפי שלשון זכרון לשון יחיד, והורה שתפילין שליד בבית אחד בעור אחד, ותפילין של ראש בארבעה בתים שיחברם עור אחד, ואלו ראיות למה שביררה בו הקבלה.

ובכתיבת התפילין ועשייתן יש קבלות⁸¹ והלכות נקצר בהם, ונפנה אותם להלכות תפילין מחיבור אבא מארי זצ"ל, או זולתו מהחבורים שנכללו בהם.

ונאמר לפי מטרת חבורנו, שהתפילין מצוה ממצוות עשה לבוגרים⁸² ודומיהם, כלומר גרים⁸³ ועבדים משוחררים. והם שתי מצוות⁸⁴, תפילין שליד מצוה בפני עצמה, ותפילין שלראש מצוה בפני עצמה, ולכן מי שלא השיג זולתי אחד מהם ילבש⁸⁵ מה שהשיג מהם ויצא חובת מצוה אחת בין שליד או שלראש, ואם השיג את שניהם ילבשם יחד ויצא חובת שתי מצוות.

הרמב"ם בהלכות תפילין.
84 מנחות מד, א. ושם אמרו אלא מאן דלית ליה תרי מצוות חד מצוה נמי לא ליעביד [בתמיה]. ובספר המצוות (עשה יג) הביא ראייה זאת דתפילין של יד ושל ראש שתי מצוות, וז"ל: והראיה על היות תפילין של ראש ושל יד שתי מצוות, אמרם בגמ' מנחות על צד התימה ממי שיחשוב שתפילין של ראש ושל יד לא יניח אחד מהם בלתי האחר אלא אם כן היו לו שתיהן, מאמר זה לשונו, מאן דלית שתי מצוות חדא מצוה לא ליעביד, כלומר מי שלא יוכל לעשות שתי מצוות לא יעשה האחת, אינו כן, אלא יעשה המצוה שהיא בידו, ולכן יניח איזה מהן שיהיה בידו. וע"ע שו"ת הראב"ם סי' ה' שכתב כן לר"ד הבבלי בחילוק שבין מצות לולב שהיא מצוה אחת לבין מצות תפילין שהן שתי מצוות. וכ"ה בהל' תפילין פ"ד ה"ד, ושו"ע סי' כו.
85 עיין בפיהמ"ש מנחות (פ"ד מ"א מהד' מה"ק), דשם הובא נוסח מהדורה אחרונה של הרמב"ם

81 כוונתו לדברים מקובלים בתורה שבעל פה, ופרטי הלכות בדיני הכתיבה וכן באופני עשיית התפילין שאין הראב"ם דן בהם, ואינו עוסק כאן כי אם בדיני קיום מצות תפילין.
82 כוונתו לזכרים גדולים לאפוקי קטנים, והעתיקה בלשון בוגרים ולא בלשון גדולים, כדי שלא נטעה לומר דדוקא גדולי ישראל הם בני חיוב בתפילין.
83 גרים וכו'. לכאורה מילתא דפשיטא היא, דעד כאן לא אמרו בברכות (כ, א) אלא נשים ועבדים וקטנים פטורין מן התפילין, אבל גרים ועבדים משוחררים דינם ככל ישראל. ובמס' ע"ז (ג, ב) איתא: כיוצא בו לא קבלו גרים לא בימי דוד ולא בימי שלמה אלא שנעשו גרים גרורים ומניחין תפילין בראשיהן תפילין בזרועותיהם וכו', עיי"ש. וכבר העירו על מה שהקדים תפילין בראשיהם וכו', ולכאורה אינה קושיא דעל גרים גרורים אין לתמוה. ואולי נקט בראשיהם תחילה כלשון מפני שתפילין של ראש קדושתו חמורה משל יד, וכן הסדר בדברי

ומצות תפילין חובתה ביום ולא בלילה⁸⁶, וזו קבלה נסמכת לאמרו יתעלה ושמרת את החוקה הזאת למועדה מימים ימימה, ואע"פ שפשטיה דקרא אין זה משמעותו כמו שיתבאר למי שהתבונן בו⁸⁷, אלא שהוא רמז, ונוהגים בזה על פי הקבלה⁸⁸. ואין חובת מצוה זו על הנשים⁸⁹, ולא בשבתות ולא בימים טובים⁹⁰, כמו שביארו ז"ל.

87 עיין עירובין צו, א, ומנחות לו, ב. לדעת רבי יוסי הגלילי, ולד' רבי עקיבא פסוק זה מיירי לענין חוקת הפסח. ועיין רמב"ם הל' תפילין פ"ד ה"י חוקה זו מצות תפילין.

88 כלומר על פי קבלת חז"ל בדינים אלו.

89 ככל מצות עשה שהזמן גרמא שהנשים פטורות, וכ"ה ברש"י ברכות כ, א. ועיין ערכין ג. ורבינו מנוח כתב בפירושו: מיהו נשים ועבדים אם רצו להניח בלא ברכה עושין, דהא אמר בפרק המוצא תפילין דמיכל בת שאול היתה מנחת תפילין, ע"כ. ועיין רמב"ם (הל' ציצית פ"ג ה"י), דשם כתב לענין ציצית כרבינו מנוח, ויש לעיין אם גם לענין תפילין סובר הרמב"ם כרבינו מנוח דרשאי להניח, דעיין בשו"ע סי' לח ס"ג בשם ספר כלבו שמוחין בידה.

90 עיין עירובין שם דלד' רבי עקיבא פסוק והיה לאות על ירך נדרש: מי שצריכין אות יצאו שבתות וימים טובים שהן גופן אות, ובפירש"י: מי שצריכין אות, ימים שישראל צריכין להעמיד אות על עצמן להכיר שהן מחזיקין בתורתו של הקב"ה, יצאו שבתות וימים טובים שהן עצמן אות בין הקב"ה לישראל דכתיב כי אות היא ביני וביניכם, ע"כ. ובפיסקי ריא"ז הל' תפילין אות לז' כתב וז"ל: שהנחת תפילין היא אות לו לאדם שזוכר בהן ייחודו של הקב"ה, יצאו שבתות וימים טובים שהן עצמן אות, שהרי משמירת השבת אדם זוכר ייחודו של הקב"ה שברא עולמו ושבת ביום השביעי וכו', וכן בשמירת ימים טובים אדם זוכר ייחודו של ב"ה שציווהו על כל יו"ט ויום טוב.

דכשמנית אחת מהן מברך עליה ברכה הראויה לה. ובפיהמ"ש הנדפס הוא כך: ומה שאמרנו תפלה של יד אינה מעכבת של ראש בתנאי שיהיו לפניו השתים, שאז יניח איזה מהם בפני עצמה מתי שירצה, אבל אם לא היו לפניו זולתי של ראש או של יד אינו יכול להניחה עד שיניח האחרת שמא יתירשל ויסתפק בהנחת האחת תמיד. ויש לך להקשות כאן קושיא ותאמר, שאם דברי המשנה בתפילין של ראש ושל יד אין מעכבות זו את זו ובתנאי שיהיו שתייהן לפניו, אבל אם לא תהיה לפניו זולתי האחת הרי הן מעכבות זו את זו, ואמרו בארבעת מינין שבלולב מעכבות זו את זו בתנאי אם לא יהיו כולן לפניו, אבל אם היו כולן לפניו הרי גם הן אין מעכבות כמו שבארנו בפרק שקדם לזה, והנה כבר הושווה הדין בארבעת מינין שבלולב ובתפלה של ראש ושל יד, ולא יזהו ענין אמר בארבעת מינין מעכבין ואמר בתפילין אין מעכבות. וישוּב הקושיא הזאת מבואר היטב, והוא שארבעת מינין שבלולב אם היו לפניו אע"פ שאינם מעכבין זה את זה בלקיחתן אחד אחד, מכל מקום אינו יוצא ידי חובתו ולא תושלם המצוה עד שישלים הגבהת הארבעה בידו, ואע"פ שהגביהם אחד אחר אחד, מה שאין כן בתפילין של ראש ושל יד, אלא כאשר יקח אחד מהם כלומר כשילבשנו, הרי כבר קיים מצות עשה ויצא ידי חובת תפילין, עכ"ל. ועיין ארחות חיים להר"א מלוניל הלכות תפילין אות כא, ועיין ב"י סי' כו וכס"מ פ"ד ה"ד.

86 שמות יג, י. ועיין מנחות לו, ב. ורמב"ם הל' תפילין פ"ד ה"י.

ומחויבי המצוה הזאת שהמקיים אותה צריך להכנת הגוף והכנת הלב⁹¹, ביארו אותה לנו מעתיקי התורה. באשר להכנת הגוף הנה יצטרך לובש התפילין לכסות ערותו⁹², מלובש בגדיו כמי שמתפלל, ומחוייב בטהרה יותר מהטהרה המחוייבת לתפלות, שיהיה תוכו נקי מהפרשות המביאות לידי הפחה⁹³. אמרו ז"ל תפילין צריכות גוף נקי כאלישע בעל כנפים, ואלישע הזה הרמוז אליו, ביאר התלמוד שנעשה לו נס בענין התפילין בעת שסיכן עצמו בלבישתן באחד השמדות אשר גזרו בהם על ישראל שלא ילבשו תפילין, וזאת היא תכלית החומרא בטהרה ללובשיהן.

אוצר החכמה

אמר שלא יפיח בהן [ופירש"י: שיכול להעמיד עצמו בשעת הרוח], רבא אמר שלא יישן בהן [ופירש"י: שמא יפיח או יראה קרי, אבל אם יכול להיזהר שלא יישן בהן, כל הגופים נקיים בהפחה שיכולין להעמיד עצמן]. ומבואר מדברי הגמרא, שעיקר הנקיות נאמרה על השמירה מהפחה ולא הצריכו שיהיה תוכו נקי מהפרשות וכו'. וכך פסקו הרמב"ם (פ"ד הט"ו) ושו"ע (סי' לו ס"ב) תפילין צריכין גוף נקי שיזהר שלא תצא ממנו רוח מלמטה כל זמן שהן עליו וכו', ולא הצריכו תוכו נקי וכו'. ובפסקי ריא"ז הל' תפילין אות לה. כתב: ונראין הדברים שלא נאמר כך אלא כשמניחין כל היום שצריך נקיות יתר וכו', אבל בשעת התפלה כל אדם נקי וזריו, ע"כ. ונראה שלא כתב הראב"ם להצריך תוכו נקי מהפרשות בשעת לבישת התפילין אלא מדרך חסידות וחומרא, אבל למעשה גם הוא יודה שמדינא עיקר הנקיות היא הזהירות מהפחה, ואה"נ שאם יש על גופו טינוף ולכלוך אסור להניח תפילין במכש"כ מק"ש ותפלה. ורואה אני לנכון להביא את פירוש המאירי בסוגיא זו, וז"ל: תפילין צריך הנושאם להיותו נקי מעבירות ומהרהורים רעים עד שלא יתחלל שם שמים על ידו להיותו רשע בצורת צדיק, בברייתא אמרו: "לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא", שלא תהא מתעטף בציצית ומניח תפילין והולך ומרמה את הבריות ונמצאת נושא שם שמים לבטלה וכו'. ע"ש.

91 במקור "קלבי", וביאורו הכנת הלב.

אוצר החכמה

92 לשון הרמב"ם (פ"ד הכ"ג) ולא ילבש אדם תפילין עד שיכסה ערותו וילבש בגדיו, ומשמע דלא סגי בכסוי ערוה, אלא בעי לבישת בגדים, וכמש"כ בפ"ה מהל' תפלה ה"ה, ושם משמע שלבישת בגדים היא לכתחילה, ובדיעבד אם לא לבש בגדיו אינו מעכב, וצ"ע איך הדין בתפילין אם לבישת בגדים מעכבת. והנה מקור דין זה של כיסוי ערוה לא נזכר בהדיא בגמ' וטרחו מפרשי הרמב"ם למצוא מקור לדבריו, ונראה פשוט דיליף לה מדיני ק"ש ותפלה דבעינן והיה מחניך קדוש ולא יראה בך ערות דבר, וכל שכן דתפילין שיש בו קדושה ואסור לנהוג בהם בבזיון כ"ש שצריך לכסות ערותו בשעת לבישת תפילין, משא"כ לבישת בגדים דבעינן בתפילה לתקן עצמו במלבושיו משום כבוד התפלה שצריך לנהוג כעומד לפני המלך, ובדיעבד אינו מעכב כ"ש בתפילין שאם לא היה לבוש בבגדיו אינו מעכב בקיום מצות תפילין. וצ"ע.

93 הנה ממה שכתב שיהיה תוכו נקי מהפרשות המביאות לידי הפחה, מבואר שנקיות הגוף האמורה כאן היא ריקון הגוף ובדיקת עצמו קודם לבישת התפילין, וכן במשך זמן לבישתם אסור להשהות נקביו, וכל זה כדי שלא יבוא לידי הפחה. אך בגמ' בשבת מט, א. קל, א. איתא: אמר רבי ינאי תפילין צריכין גוף נקי כאלישע בעל כנפים, מאי היא, אביי

וכן לא יתכן שילבשם מי שקצרה נשימתו מחמת אכילה ושתייה⁹⁴, ולא מי שיש בו חולי במעיו הגורם ליציאת ריחות הכלואים מלצאת⁹⁵, כגון מי שיש לו עצירות או שיש לו שלשול ודומיהם. ואינו מותר כמו שביארו ז"ל להיכנס בתפילין למרחץ או לבית הכסא⁹⁶ אלא אם היה לובשם מי שהן אתו בדרך וחושש עליהם שמא יגנבו⁹⁷, הרי הם ז"ל הקילו לו בגלל ההכרח הזה להיכנס עם התפילין והם מסולקות ממנו כרוכות בבגדיו, בגלל מאורע שאירע בימיהם בזה הזכירוהו בתלמוד. וזה בדרכים⁹⁸, ורחוק הוא שיצטרכו לזה. ואין הכרח⁹⁹ לפי כוונתנו להשלים את הלכותיו.

ואינו מותר ללובש התפילין לאכול והם עליו¹⁰⁰, זולתי אכילת עראי¹⁰¹ לאיזה הכרח שמצריך שבירת חוץ הרעב בשיעור מועט מהמזון. ואסור לו לישן בהם שינת

ההלכות לפרטיהן משום שסמך על דברי הפוסקים. **98** כלומר שהיתר זה בדרכים בלבד, שיש חשש לגניבת התפילין על ידי אינשי דלא מעלי, וצ"ע דהא בזמנם היו בחי הכסא בשדות ולמה אין חשש.

99 ואין הכרח וכו', כלומר שיש עוד פרטים רבים כפי שהביאם הרמב"ם שם בהלכות יז, כ, כגון החילוק בין בית הכסא קבוע לבית הכסא עראי, וכן דין שכח ונכנס לבית הכסא והוא לבוש תפילין וכדו'.

100 בברכות (כג, ב) "אמר ר' יצחק הנכנס לסעודה קבע תולץ תפיליו ואח"כ נכנס, ופליגא דר' חייא דאמר ר' חייא מניחן על שולחנו וכן הדור לו". ובטעם איסור אכילת קבע עם התפילין כתב רש"י - שמא ישתכר בסעודה ויתגנה בתפילין, ומשמע מדבריו שאין האיסור מצד האכילה עצמה אלא שמא יתגנה בתפיליו. וצ"ב מהי הגנות האמורה כאן האם חשו לכבודו, שלא יאמרו ראו כיצד זה מעוטר בתפילין ומשתכר, או שיש בכך בזיון לתפילין כשמתגנה האדם מחמתם. ועוד צ"ב אמאי לא אמרו דבאכילת קבע יש כאן היסח הדעת. ועוד צ"ע אם גם לדעת הרמב"ם הוא מטעם שמא ישתכר וכו' או שיש לו טעם אחר. ועוד צ"ב לדעת רש"י, דאם החשש שמא ישתכר אמאי לא אסרו לשתות יין או משקאות חריפים כשהוא לבוש תפילין גם בלי

94 כוונתו שמרוב אכילה גסה קצרה נשימתו, כדרך מי שאוכל אכילה מרובה ונשימתו כבדה ומוציא קול מגרונו. ומקורו נעלם. ומובנו דאין זה כבוד התפילין שיהיה גוסה מחמת אכילה ושתייה בשעת הנחת תפילין, כי אין מיושבת וצלולה.

95 הוא מ"ש שחולי מעיים פטורים כדאיתא בחולין קי, א, ורמב"ם פ"ד הי"ג, ושם כתב: חולי מעיים וכל מי שאינו יכול לשמור נקביו אלא בצער פטור מן התפילין. והכא מיירי בחולה מעיים.

96 ברכות כג, א. ורמב"ם פ"ד הי"ז, ושו"ע מג, ס"א.

97 עיין רמב"ם שם, ובברכות שם איתא: "ומעשה בתלמיד אחד שהניח תפיליו בחורין הסמוכים לרשות הרבים ובאת זונה אחת ונטלתו, ובאת לביהמ"ד ואמרה ראו מה נתן לי פלוני בשכרי, כיון ששמע אותו תלמיד כך, עלה לראש הגג ונפל ומת, באותה שעה התקינו שיהא אוחזן בבגדו ובידו ונכנס", ע"כ. וממה שאמרו שיהא אוחזן בבגדו למדנו שצריך לחלצן ולכרכן בבגדו. וכ"כ הרמב"ם שם: חולץ תפיליו ברחוק ארבע אמות, וגוללן בבגדו כמין ספר תורה ואוחזן בימינו כנגד לבו. והראב"ם לא ביאר אופן אחיזתן משום שסמך על מש"כ הרמב"ם. כמש"כ לעיל שקיצר בהבאת

קבע ולא שינת עראי, אלא א"כ היה בשיעור מועט מאד וראשו בין ברכיו¹⁰², לא

לשתות עם אכילת פירות או מרקחות ודברים שאין צריכין סוכה נעשו קבע מצד היין. אך עדיין הדבר צ"ב דאטו איסור אכילת קבע בתפילין לרעת רש"י הוא שכרות ביין דווקא, ואם ישתכר ממשקאות חריפים מי ליכא חשש שמא יתגנה בתפילין, וצ"ע בכל זה. וע"ע פיהמ"ש סוכה (פ"ב מ"ד) מש"כ בהגדרת שיעור אכילת עראי.

102 הנה לענין חיוב סוכה אסורה שינת עראי בכל גוונא ואפי' בראשו בין ברכיו, ולענין תפילין הותר לו לישן שינת עראי כשראשו בין ברכיו. ומקור דין זה הוא בגמ' סוכה (כו, א), ושם הקשו בטעם החילוק בין תפילין לסוכה, ורבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן אמר דבתפילין מיירי כשראשו בין ברכיו, ורבא אמר דלענין סוכה אין קבע לשינה, ופירש"י שם וז"ל: לשמא ירדם לא חיישינן הלכך בתפילין שרי, וסוכה היינו טעמא דאסור שינת עראי לפי שאין קבע לשינה, ואין בה חילוק בין קבע לעראי לענין סוכה, שאין אדם קובע עצמו לשינה, שפעמים שאינו אלא מנמנם מעט ודיו בכך, הילכך זו היא שינתו, וגבי תפילין דטעמא שמא יפיח בהם ולא משום איסור שינה בניים פורתא לא אתי לידי הפחה, ע"כ. והנה לפי טעם זה אף אם אין ראשו בין ברכיו מותר לישון בתפילין שינת עראי, ורק לרבה בר בר חנה אר"י יש אוקימתא דשרי בתפילין בראשו בין ברכיו, ולכאורה משמע דלא סבירא ליה חילוק זה, וא"כ הפוסקים שפסקו כרבב"ח צריך לומר דבכהאי גוונא לא חשיב שינת עראי, וא"כ יל"ע אם לפי"ז מותר לישן חוץ לסוכה בראשו בין ברכיו. ושו"ר שהב"י בסי' מ"ד כתב בדעת הרמב"ם דמשמע ליה דרבא לא פליג עליה דר' יוחנן אלא במאי דמשמע מדבריו דאם מניח ראשו בין ברכיו שרי שינת עראי חוץ לסוכה, וליתא דלגבי סוכה אפי' מניח ראשו בין ברכיו לא יישן חוץ לסוכה משום דאין קבע לשינה, שפעמים שאינו מנמנם אלא

אכילה. ולכאורה נראה שלדעת הרמב"ם הטעם הוא משום בזיון תפילין שהרי הלכה זו כתבה בהלכות קדושת התפילין שצריכין גוף נקי, דכי היכי דאסור לישן בהן שינת קבע כך אסור לאכול בהן אכילת קבע, ואע"פ שבשינת קבע הטעם משום שאינו יכול לזוזר שלא יפיח, מ"מ אף באכילת קבע אינו יכול לשמור על קדושת התפילין. ואפשר דאה"נ שלה' הרמב"ם הטעם הוא משום איסור היסח הדעת, אלא דא"כ יקשה למה לא הסמיך דין אכילת קבע להלכה הקודמת של איסור היסח הדעת.

101 צ"ע שיעור אכילת עראי בכמה, והנה בגמ' סוכה (כו, א) בדין היתר אכילת עראי חוץ לסוכה הקשו וכמה אכילת עראי, ותירצו אמר רב יוסף תרתי או תלת ביעי, א"ל אביי והא זימנין סגיאיין סגי ליה לאיניש בהכי והוה ליה סעודת קבע, אלא אמר אביי כדטעים בר בי רב ועייל לכלה, ע"כ. ועיין תוס' שם דשיעור זה הוא רק בפת דהיינו כביצה, וכ"פ הרמב"ם בהל' סוכה (פ"ו ה"ו) אלא אם אכל אכילת עראי כביצה או פחות או יותר. וצ"ב אם גדר אכילת עראי האמור בסוכה הוא גם גדר אכילת עראי לענין תפילין, דיש לומר דעד כאן לא נאמר שיעור זה אלא לענין איסור אכילה חוץ לסוכה דעד שיעור כביצה שרי חוץ לסוכה, אבל לענין תפילין אפשר דאף יותר מכביצה עדיין לא מיקרי אכילת קבע, והראיה דיש לחלק דהנה לענין סוכה אינו אסור אלא באכילת פת יותר מכביצה אבל בפירות ומשקין יכול לאכול חוץ לסוכה, וא"כ מי נימא דלענין תפילין שרי לאכול פירות ומגדים כמנהגינן קודם סעודה עם שתיית יין, אטו מי נימא דשרי דומיא דסוכה, ובין לטעם שמא ישתכר בין לטעם משום היסח הדעת תרווייהו טעמי איתניהו בתפילין, וע"כ חילוק יש בהגדרת איסור אכילת עראי בדיני סוכה לבין אכילת עראי לדיני תפילין, וצ"ע. ושו"ר במאירי סוכה שם שכתב: ומ"מ נראה ששתייה בלא שום אכילה אפי' פרי או מרקחת. עראי היא אפילו ביין, אבל כשבא

שישען¹⁰³ על הקרקע. ובתנאי שלא תהיה אשתו עמו שמא יבוא לידי הרהור, ויהיה היפך הכוונה שבלבישתן¹⁰⁴.

וכן אינו מותר שיכנס לובשן לבית הקברות, ולא יקרב למת ולא לקבר בתוך ארבע אמות והם עליו, וכל זה מתמת מעלתן, ימנע מלהיכנס בהן למקומות מאוסים ומקומות הטומאה¹⁰⁵. ולא ישא לובש התפילין משא על ראשו¹⁰⁶, ואפילו מטפחת מקופלת מונחת על ראשו וזה אסור. והותר לו לצנוף המצנפת על ראשו על התפילין לפי שהיא צורת רוממות ולא בזיון¹⁰⁷.

א"ת"ח 1234567

היא בביאור הסוגיא, ודעת הרמב"ם ושו"ע אינה כן, ואכמ"ל.

107 לשון הרמב"ם שם: אפילו מטפחת אסור להניח על הראש שיש בו תפילין, אבל צנוף הוא מצנפתו על תפיליו, ע"כ. ומבואר מדיוק לשונו בדרך משוי אסור להניח מטפחת אפילו אינה על התפילין, ובדרך מלבוש כגון מצנפת מותר אפילו על התפילין. ואולי זהו דיוק לשון הראב"ם שכתב "מטפחת מקופלת" לומר דכשאינן המטפחת בראשו דרך לבישה אסור, הא אם מטפחתו נתונה בראשו דרך לבישה שרי דומיא דמצנפת. ולפי"ז מש"כ דצניפת המצנפת היא דרך כבוד ולא בזיון משמע דעיקר קפידא שלא יהיה בזיון וגנאי לתפילין, ומשו"ה כל שהוא דרך לבישה שרי, ולפי"ז אף כובע על ראשו הוא בכלל ההיתר דאינו בכלל משוי, משא"כ אם נאמר דהיתר דמצנפת הוא משום שהיא דרך רוממות.

ולפי"ז יש לעיין בכובע שהוא חלק ממלבושיו אם מותר. ואם תאמר דתיפוק ליה משום גילוי ראש דאסור להניח תפילין בלי כובע ובראש מגולה, ולכן פשיטא דשרי לחבוש כובע בעת הנחת התפילין, עדיין יש לומר דאינו מוכרח דאסור להניח תפילין בראש מגולה, דאשכחן דשיטת הרמב"ם במצנפת כהן גדול היה בלי כובע וראשו מגולה ורק צנוף מסביב לראשו, עיין הל' כלי המקדש פ"ח ה"ב וכס"מ, ופ"י ה"ג ועיין כס"מ שם ה"ג ומרכה"מ הל'

מעט ודיו בכך, הלכך זו היא שינתו, אבל במאי דמפליג בתפילין בין מניח ראשו בין ברכיו לאינו מניח מודה ליה, ע"כ. ודו"ק.

103 במקור "לא יתכין", והיא הישענות והסיבה על צדו, וראה פיהמ"ש ברכות פ"ו מ"ו שכתב הסבו "אתכוא", וכאן כוונתו שאין לו לישון שינת עראי והוא מוטה על צדו על הקרקע, אלא בשיבה וראשו בין ברכיו.

104 כלומר שהרי אסור להסיח דעתו, וכשאשתו עמו יבוא לידי היסח הדעת, ואפשר דכוונתו דתפילין יש בהם קדושה ולבישתן נועדו לקדש את לובשן, והרהורים הם היפך קדושה.

105 מבואר מדבריו שאין הטעם משום לועג לרש, אלא משום דמת ובית הקברות חשיבי מקומות מאוסים ומקומות טומאה, וכן נראה מלשונות הרמב"ם. ועיין מה שכתבתי בזה בספר בית מועד פ"י סעיף כט.

106 מלשונו כאן משמע דאיסור הנחת משאוי על הראש אפי' אינו מונח על התפילין אסור, וכן משמע מלשון הרמב"ם פ"ד הכ"ג ושו"ע סי' מא ס"א, ע"ש ודו"ק. וע"ש כס"מ שהביא מקורו מגמ' בבא מציעא (קה, א) ודו"ק. והטעם דבזיון הוא לתפילין שנושא משאוי בזמן שהוא לבוש תפילין, ולפי"ז מי שמניח תפילין כל היום אסור לו לשאת משאוי על ראשו אא"כ נטלן. וע"ש בדברי הרמ"א שכתב דרק אם התפילין נדחקות צריך להסירן, ומחלוקת ראשונים

ובאשר להכנת הלב, היינו שהוא חייב לברך עליהן קודם לבישתן¹⁰⁸. וזאת, שיברך בר' את' יי אלה' מ' הע' אש' קדש' במצ' וצ' להניח¹⁰⁹ תפילין, ואח"כ ילבש תפלה שליד, וזאת כשיקשרם על אמצעית זרועו בין מרפקו וכתפו¹¹⁰, קרוב יותר למרפקו באופן שאם יצמיד ידו לצדו תהיה כנגד חזהו כנגד מקום לבו. ותהיה התפלה על פני הזרוע והקשר מאחוריה¹¹¹, ואח"כ ימתח הרצועה על יתר הזרוע והאמה ופנים כף היד¹¹², ויכרוך מה שנותר על אצבע ידו האמצעית.

שבמרפק שבין פרק הכתף ובין פרק הזרוע שנמצא כשהוא מדבק מרפקו לצלעיו תהיה תפלה כנגד לבו ונמצא מקיים והיו הדברים וכו' על לבבך. ע"כ. והנה מלשון הרמב"ם מבואר דמקום הנחת תפילין של יד הוא בקבורת, והזרוע היא הקרויה אמה בדברי הראב"ם. ומכל מקום שניהם נתכוונו לדבר אחד.

111 צ"ב מהו הקשר מאחוריה, האם מאחורי הזרוע, והא לא אשכתן, דלעולם הקשר בצדי התפילין, וכל חלוקי המנהגים הוא לענין הלולאה אם בצד החזה או בצד השני. ועיין ב"י סי' כז, שכתב שני המנהגים בזה. ונראה דמש"כ והקשר מאחוריה היינו שהקציצה תהיה לצד היד, והמעברתא ששם הקשר יהיה לצד מעלה היינו לצד הכתף, כדי שהקשר יהיה לצד הלב, והיינו מאחוריה מאחר הקציצה לצד מעלה וכמו שפסק בשו"ע (שם ס"ג).

112 צ"ב דלא הזכיר כריכות על הזרוע ועל האמה, ולא ביאר כמה כריכות על האצבע, ופשט לשונו שאין צריך לכרוך על הזרוע אלא מותח הרצועה לאורך היד מהקציצה עד אצבעו, ושם כורך באצבע כדי שלא ישתחררו, וצ"ע. ודוחק לומר שסמך על מה שביארו בהלכות וכמו שאמר שיקצר בפרטי ההלכות. והרמב"ם כתב שלש כריכות על האצבע. ועיין שו"ת רמב"ם סי' קנ"ט. ועוד מבואר מלשון הראב"ם דמסיים הנחת תפילין של יד עד אחר כריכות על האצבע ואח"כ מניח של ראש. וכן הוא לשון התכאל"ל הביאו מהרי"ץ בסידור עץ חיים

סוטה פ"ג ה"א, ועם כל זה אחר שצנף את ראשו במצנפת וקשר הציץ למעלה מן המצנפת היה מניח תפילין בין ציץ למצנפת. והנה לפי מש"כ דכל שהוא דרך לבישה מיקרי דרך כבוד ולא בזיון נראה דאם לובש כובע לחמם ראשו דשרי, ועיין מטה יהודה (עייאש) שכתב דמי שעלול לנזילות אסור לפרוש סודר על ראשו בשעת הנחת תפילין, ולדבריו אם אדם הולך לביהכנ"ס כשתפיליו מונחין על ראשו אסור לו לפרוש על ראשו שום דבר להגן על עצמו מפני הצינה ומפני גשמים, וצ"ע בכל זה.

108 ברכת התפילין מבטאת את כוונתו לקיום מצות תפילין, והיא בגדר הכנת הלב.

109 כתב מהרי"ץ בסי' עץ חיים וז"ל: בתכאל"ל ניקדוהו הה"א בפת"ח והנו"ן דגש (להנ"ח), ובשו"ע (סי' כה ס"ז) שהה"א בקמ"ץ (להנ"ח) ע"ש 'להניח ברכה אל ביתך'. והר"מ לונזאנו בס' מעריך השיג על זה, וז"ל: ואני אומר שטעות הוא, כי להניח בנו"ן רפה ר"ל לתת מנוחה, כמו שאומרים בליל שבת כי בם רצה להניח להם, וכן להניח ברכה אל ביתך, ר"ל שלא תהא ברכה עוברת אלא נחה וקיימת, אבל הכא צ"ל להניח בנו"ן דגושה, ר"ל לשום תפילין, כמו גר חנוכה מצוה להניחה על פתח ביתו וזהו האמת וכו', עכ"ל, וזה מסכים לגרסתינו. עכ"ל ע"ת. ובדבר זה נחלקו מנהגי מתפללי הבלדי ומתפללי השאמי. ועיין עוד מש"כ ידידי הרב אב"מ בפירושו זית רענן על השתילי זיתים.

110 לשון הרמב"ם (פ"ד ה"ב): ושל יד קושר אותה על שמאלו על הקבורית, והוא הבשר התופח

ואחר כך¹¹³ ילבש תפילין שלראש, וזאת כשיתקן הרצועה שיקיף בה על סביב ראשו, ותהיה התפלה על קצה השיער¹¹⁴ בקדמת ראשו באמצע בין שתי אזניו, באופן שתהא כנגד אמצע מצחו ואפו¹¹⁵ אשר הוא בין שתי עיניו. ותהיה השי"ן

0234567

העליון של התפילין בקצה השיער, עיין משנ"ב שם ס"ק לג.

115 מש"כ כנגד אמצע מצחו ואפו, כ"ה משמעות לשון הרמב"ם שכתב צריך לכוון אותן באמצע כדי שיהיו בין העינים. ולכאורה משמע שהוא לעיכובא, ובפרט שציין מיקום התפילין כנגד אפו. ולכן כל שנשמט ממקומו לצדדין צריך לחזור ולכוון לאמצע. ועיין ב"י סי' כז' ד"ה ומקום תפלה שכתב הרמב"ם וז"ל: ונראה שהוא סובר שבמקום עיקרי השיער רופס מוחו של תינוק, והא דאמרו מקום יש בראש להניח שני תפילין אפשר דלא זה על זה קאמר אלא סמוכים זה לזה ברוחב הראש שכנגד בין העינים. אי נמי זה על זה ומקום הנחת שני תפילין מוח התינוק רופס, וזה נראה יותר כי היכי דלא נישוויה חולק בהדי הרא"ש וספר התרומה בענין דינא, ע"כ. ומכל מקום מנהג אבותינו היה שלא להקפיד אם נשמט ממקומם מעט, והוא כנראה עפ"י ביאורו הראשון של הב"י בד' הרמב"ם, ומש"כ שצריך לכוון אותן בין העינים, היינו שזהו מקומם לכתחלה, ומקום יש בראש להניח שנים ועדיין נקרא בין העינים. אך מדברי הראב"ם שכתב כנגד אמצע מצחו ואפו משמע קצת דלעיכובא קאמר ודו"ק.

והנה רבים מדקדקים להיזהר כל זמן הנחתן שיהיו מכוונים באמצע המצח, ואף מסתכלים במראה, ובשו"ת 'דברי חיים' (ח"ב סי' ו) דחה מנהג זה, כותב שם וז"ל: אם לראות במראה שהתפילין יהיו באמצע הוא דברי בורות דיש מקום בראש להניח שני תפילין ואפי' ברוחב, ואין שיעור לתפילין ברוחב וכו'. ע"ש. וע"ע 'ציץ אליעזר' ח"ב סי' ו. ושו"ת יביע אומר ח"א סי' ג אות יא. ושו"ת משנה הלכות ח"ה סי' ח, מש"כ בזה.

וז"ל: משמע בהדיא שצריך לכרוך סביב הזרוע ועל אצבע צרידה ואח"כ יניח של ראש, וכ"ד האר"י היפך דעת השו"ע וכן מנהג פשוט. ולשון מרן בשו"ע סי' כה סי"א: אחר שקשר של יד על הזרוע יניח של ראש קודם שיכרוך הרצועה סביב הזרוע, ע"כ. ובמשנ"ב ס"ק ל"ח, כתב ובספר כוונות האר"י ז"ל כתוב שהיה נוהג לכרוך השבע כריכות סביב זרועו תחלה אבל לא הג' כריכות שעל האצבע מפני שהוא סובר כיון דלכתחילה גם הכריכות הוא מצוה לפיכך אין זה הפסק, וכן המנהג בכל מקום עכ"ל. ונמצא שיש מחלוקת בין ומהרי"ץ והמשנ"ב בד' האריז"ל, וצ"ע. ומכל מקום דעת שפתי המהרי"ץ ברור מללו דס"ל כמ"ש התכאל"ל, ואין מקום לכל הדוחקים להוציא דבריו ממשמעותן. וע"ע שו"ת הרמב"ם סי' קנט, ושו"ת רדב"ז ח"ב סי' תרכג.

113 טעם קדימת תפילין של יד לשל ראש נלמד מהפסוק וקשרתם לאות על ירך (והדר) והיו לטוטפות בין עיניך, כ"ה במנחות לו, א.

114 כ"ה לשון הרמב"ם פ"ד ה"א: היכן מניחין תפילין, של ראש מניחין אותן על הקדקד שהוא סוף השיער שכנגד הפנים, והוא המקום שמוחו של תינוק רופס בו וצריך לכוון אותן באמצע כדי שיהיו בין העינים. והוא מדברי הגמ' במנחות לז, א. דשם אמרו בין עיניך זו קדקד, היכא, אמרי דבי רבי ינאי מקום שמוחו של תינוק רופס בו. ולכאורה משמע דקדקד ומקום שמוחו של תינוק רופס היינו הך, אך מלשון השו"ע (סי' כז ס"ט) מבואר דפליג, דז"ל: מקום הנחת תפלה של ראש מהתחלת עיקרי השיער ממצחו עד סוף המקום שמוחו של תינוק רופס. ומקורו בדברי הרא"ש. וצ"ב. וכתבו הפוסקים דצריך שיהיה התחלת התפילין מסוף השיער ולמעלה, ולא כרבים הנכשלים שמניחים קצהו

שיש לה שלשה ראשים המצויירת בגוף עור התפלה מבחוץ, לימינו, ושי"ן שיש לה ארבעה ראשים לשמאלו¹¹⁶. וקשר שלה¹¹⁷ כנגד התפלה מאחורי ראשו בקצה שער הראש כנגד ערפו¹¹⁸, וימתח שתי הרצועות היתירות מן הקשר, אחת מהן לימינו והשניה לשמאלו כפופות לצד חזהו יורדות על בטנו קרוב לטבורו¹¹⁹, ולכתחילה

בתימן ואין פוצה פה ומצפצף על צורה זו, ובודאי שידעו שיש פירוש אחר ולא נעלם מהם שום רמז, וא"כ אין לשנות מנהג אבות עתיקי יומין, ע"כ. ויש להוסיף עוד כי אחר שקשר כעין דל"ת הוא הלכה למשה מסיני, וקבלנו שכך היא צורת הקשר כמ"ם סתומה א"כ מאן ספין לשנות מסורת אבות הנשענת על יסודות איתנים ונאמנים בדברי קדמונים. וע"ע ספר האגודה ס' קדשים מהד' הר"א בריזל שם כתב קונטרס קשר של תפילין להצדיק קשר של תפילין כמנהגינו.

118 כלומר ממול ערפו כלפי מעלה, ולשון הרמב"ם: ויהיה הקשר בגובה העורף שהוא סוף הגלגולת. וכתב רבינו מנוח כלומר שמשם ולמטה הוא תחלת העורף, והוא כנגד הפנים, ע"ש. ובשערי תשובה סי' כז סק"י ב' שלה"ג שבמרדכי דשבת איתא דהמניח שם למטה מצמיחת השיער או הצואר לא יצא והוי ברכה לבטלה, והיינו נמי שקצה התחתון של הקשר יהיה למעלה מהתחלת צמיחת השערות. ע"ש. וכן הוא בשת"ז ס"ק כג. וכן מבואר מלשון הראב"ם כאן.

119 משמע דשתי הרצועות באורך שווה ולא בעינן אחת ארוכה מחבירתה. וכ"ה לשון הרמב"ם וש"ע שכתבו שישתלשלו עד שיגיעו לטבור או למעלה ממנו מעט. ועיין תוס' מנחות (לה, ב) ד"ה וכמה שיעורייהו שכתבו שיעורים שונים לשתי הרצועות. ועיין שימושא רבא שכתב מימין עד כריסא ושמאלא עד חדיא. ובשת"ז שם סקכ"ט כתב והרבה נוהגים לעשות של ימין עד הטבור ושל שמאל עד המילה. ומהרי"ץ בע"ח כתב דשל ימין צריך להיות ארוך משל שמאל ולא כתב שיעור.

116 צ"ע דדין השי"ן בתפלה הוא מהלכות עשיית התפילין, וכבר כתב הראב"ם לעיל שבדיני עשייתן וכתבתן יפנה לחיבורו של הרמב"ם ולדברי המחברים, ולשון הרמב"ם פ"ג ה"ג: ומכמשינ אותו והוא רטוב מכאן ומכאן עד שעושין מן העור דמות שי"ן שיש לה שלשה ראשים מימין המניח תפילין, ודמות שי"ן שיש לה ארבעה ראשים משמאל המניח, ע"כ. ושי"ן של תפילין היא הלכה למשה מסיני, וטעמים רבים נזכרו בדברי הקדמונים בחילוק בין שתי צורות השי"ן. ועיין רבינו מנוח מש"כ בזה, ועוד כתב ועכשיו אין מנהגינו לצייר השי"ן בעור אלא בדפוס ועל ידי הדפוס היא חקוקה בעור. ואכמ"ל.

117 הנה קשר תפילין של ראש כתב הרמב"ם: וקושר קשר מרובע כמין דל"ת, וכן הוא מנהגינו, וקשר זה הוא מהלכה למשה מסיני וכך היא מסורת אבותינו בצורת הקשר, וכ"כ בפ"י שם טוב וז"ל: וכתוב בשימושא רבא וז"ל: וליצור ליה צורת דל"ת, מעייף תרתי רישין דרצועה בהדי הדדי, ומעייל חד בגו חד, ורישא דהאיי בעופתא דהאיי, ורישא דהאיי בעופתא דהאיי, וליהוי כמין דל"ת. ע"כ. וכך הם דברי רש"י ורבינו ז"ל, וכך עושין אצלינו בתימן כצורה זו. וכן כתב בס' מעשה רוקח: קשר מרובע וכו' לאפוקי שלא יהיה עגול, ויש שינויים בעשיית קשר זה, דהעולם נהגו לעשותו כעין מ"ם סתומה דהיינו כעין צורת שני דלתי"ן הפוכות, ויש מהמתחסדים שעושים דל"ת אחת לבדה כצורת דל"ת ממש. ע"כ. ועיין שו"ת חן טוב סי' יג' שם העתיק תשובה להביא ראיות שצורת הקשר הוא כמ"ם סתומה. ועיין עוד בהערות הרש"צ לסי' עץ חיים בהל' תפילין שכתב וכך היו נוהגין אצלינו

[צריך] שיהיו שתי הרצועות על פני גופו, או בין בגדיו מוסתרות מתחת לבגדו הגלוי¹²⁰.

והוא בכל זה, כלומר בעת הלבישה מאז שבירך ועד שישלים לבישתו, בנוסף לשימת לבו ומוראו מפני מה שיש עליו מן שמות ה' המקודשים, שותק בלי שיפסיק בין לבישת תפלה שליד ובין תפלה שלראש בשום דיבור כלל¹²¹, אמרו שח בין תפלה לתפלה עבירה היא. ולכן אינו חייב לברך אלא ברכה אחת, והיא להניח תפילין, בתחלה קודם לבישת תפלה שליד, אלא א"כ עבר או ששגג ושח בין לבישת תפלה שליד ובין לבישת תפלה שלראש, שאז יצטרך לחדש הברכה על תפלה שלראש קודם

זה הוא במנחות (לו, א), ושם כתב רש"י: סח בין תפילה לתפילה ולא בירך על של ראש אלא סמך על ברכה ראשונה עבירה היא בידו. ומשמע דאם סח ובירך על של ראש בפני עצמו לא עשה שום עבירה, ועיין תוס' שם ד"ה עבירה שדייק מרש"י דאם שח ובירך ליכא איסורא אלא אדרבה מצוה ושכר ברכה. ע"כ. ועיין בפ"י רבינו מנוח. ונמצא דלד' הרמב"ם והראב"ם ושאר ראשונים איסור השיחה הוא משום גרם ברכה שאינה צריכה, ולד' רש"י אין האיסור מחמת השיחה אלא מחמת שלא בירך על תפילין של ראש. וקצת צ"ע אמאי לא כתב הרמב"ם שאסור להפסיק בדיבור בין תפילה ש"י לתש"ר וכמש"כ בשו"ע (סי' כה, ס"ט).

ועיין כס"מ שכתב בשם הרא"ש דמפסיק לענות קדיש וקדושה, וכ"כ רבינו מנוח דדוקא שיחת חולין אבל לקדוש ואמן מצוה היא בידו. וצ"ע ממש"כ הרמב"ם בהלשון ברכות פ"א ה"ז שלא יפסיק באמן בין ברכה ובין דבר שבירך עליו. ודוחק לומר דכאן כיון שכבר הניח תפילין שליד סמוך לברכה תו לא הוי הפסק, דמאחר שברכת להניח תפילין קאי אתפילין של יד ותפילין של ראש הוי הפסק בין ברכה למצוה. וע"ע מש"כ בספר מעשה רוקח בזה. והנה אע"פ שכתב הכס"מ דמפסיק לקדיש ולקדושה, הנה בשו"ע סי' כה ס"י פסק דלא יפסיק לקדיש ולקדושה. וע"ע מדרש תנחומא סו"פ בא.

120 דין מחודש הוא שצריך להסתיר הרצועות או על גופו או מתחת לבגדו, דעד כאן לא שמעינן אלא בתפילין של יד דכתיב והיה לך לאות על ירך, ודרשו חז"ל (מנחות לו, ב) לך לאות ולא לאחרים לאות, אבל שלראש לא שמענו, ואדרבא מצינו שדרשו חז"ל (שם לה, ב) וראו כל עמי הארץ וכו' אלו תפילין שבראש משמע שצריך שיהיו גלויים. ועיין אורחות חיים לר"א מלוניל שכתב בשם רב האי, שתפילין של ראש טוב להיותן גלויים, ושם הביא תשובת הרשב"א. ע"ש. וכ"כ בשו"ע סי' כז סי"א. וצ"ע. ועיין ספר המאורות שכתב וי"מ דצריך שיהיו מבפנים של ראש, כלומר שאינו צריך שייראה הקשר אלא התפלה לבד צריך שתהיה בדרך גלוי לעולם משום דכתיב וראו כל עמי הארץ וכו', ומשמע דהרצועות אפשר שיהיו מבפנים. ודברי הראב"ם צ"ע, ולע"ע לא מצאתי מקור לדבריו.

121 מבואר שאיסור שיחה בין תפילין של יד לתפילין של ראש הוא משום הברכה דברכה אחת לשתייהן, ולא משום דיש איסור שיחה בין תפלה שליד לתפלה שלראש, וכן משמע מלשון הרמב"ם (פ"ד ה"ו) שכתב: מי שבירך להניח תפילין וקשר תפילין של יד אסור לו לספר, ואפילו להשיב שלום לרבו עד שיניח של ראש, ואם סח הרי זו עבירה וצריך לברך ברכה שניה על מצות תפילין ואח"כ מניח של ראש, ע"כ. ומשמע דעיקר הטעם לאיסור שיחה הוא שגורם ברכה שאינה צריכה. ומקור דין

לבישתה, ואינה "להניח תפילין", אלא בר' את' יי אלה' מ' הע' אש' קדש' במצו' וצו' על מצות תפילין¹²². וכן אם לא היה לו אלא תפלה שלראש בלבד ולבשה לבדה, יברך "על מצות תפילין". ואם לבש תפלה שליד לבדה יברך "להניח תפילין".

וכן מחוייב הוא במשך זמן לבישתן שתהיה דעתו עסוקה במה שעליו, עסק המחשבה בכוונתו ומעלתו, ולא יסית מחשבתו מהן¹²³, עד שהם הצריכו שיהא מורה באחת מאצבעותיו על רצועות התפילין¹²⁴ כדי שלא ישכחם ויסית מחשבתו מהן, כדי שלא יזניחם או יכשל במה שהוזהר לובשן עליהן.

וכדי לעסוק בעניינם¹²⁵ קראו וזירזו שיהא קורא קרית שמע ביום כשהוא לבוש בהם, כדי שיהו עליו אות גלוי ונראה, כעין אמרו יתעלה בהם וקשרתם לאות וכו'. ותהיה הקריאה¹²⁶ בפיו, כמו שאמר באחת מפרשיותיה למען תהיה תורת ה' בפין¹²⁷, ובלבו תהיה האמונה¹²⁸, כמו שאמר באחת מפרשיותיה והיו הדברים האלה וכו' על לבבך.

125 צ"ב דמה שקראו ועודדו הוא שלא יקרא ק"ש בלא תפילין כדי שלא יהא כמעיד עדות שקר, ולשון חז"ל (ברכות יד, ב) כל הקורא ק"ש בלא תפילין וכו' ולא אמרו שצריך לקרוא ק"ש בשעת הנחת תפילין, ולדבריו הול"ל כל המניח תפילין בלא ק"ש וכו'. ואפשר דילף לה מהא דאמרו שם ואמר רבי יוחנן הרוצה שיקבל עליו עול מלכות שמים שלימה יפנה ויטול ידיו ויניח תפילין ויקרא קרית שמע וכו' ויתפלל וזו היא מלכות שמים שלימה. כלומר שהצריכו כאן הנחת תפילין קודם שיקרא ק"ש ויתפלל. וצ"ע.

126 כלומר פרשת קרית שמע.

127 באחת מפרשיותיה, היינו פרשיות שבתפילין. וצ"ע היכי ילפינן מפסוק למען תהיה תורת ה' לחייב לקרוא ק"ש בשעת הנחת תפילין, דפשטיה דקרא לא מיירי לענין ק"ש.

128 מש"כ ובלבו תהיה האמונה, אפשר דכוונתו שמצות ייחוד ה' ואהבתו האמורים בתחלת פר' ק"ש שעל זה נאמר בפסוק והיו הדברים האלה וכו',

122 מחלוקת ראשונים אם מברך שוב שתי ברכות, ופסק כהרמב"ם, וכן לענין אם יש לו רק תפילין של ראש דמברך ברכה אחת, והרמ"א שם ס"ט פסק דמברך שתי ברכות.

123 גדר היסח הדעת פשוטו כמשמעו שלא יסית מחשבתו ממעלת התפילין ודעתו תהיה נתונה אך ורק על התפילין שעליו, וכן מבואר ממה שפסק הרמב"ם (פ"ד הי"ג) מצטער וכו' שהמניח תפילין אסור לו להסית דעתו מהן. וכן ממש"כ דכהנים בשעת העבודה פטורין מן התפילין והוא מטעם היסח הדעת, ואף שכתב רש"י דטעם שהכהנים פטורים הוא מדין העוסק במצוה פטור מן המצוה, מ"מ מסידור דברי רבינו נראה שהטעם הוא משום היסח הדעת. והרא"ש בברכות פ"ג כתב ב' רבינו יונה בד' הרמב"ם דהיסח הדעת לא הוי אלא כשעומד בקלות ראש ובשחוק. ועיין בכל זה מש"כ בשו"ת שאגת אריה סי' לט-מ. וע"ע שת"ז סי' כח סק"א.

124 צ"ע מקור למה שהצריך שיהיה מורה באצבעותיו על הרצועות. ואולי כן פירש חובת משמוש בתפילין.

ואסור ללובש התפילין לשוחח שיחה בטילה¹²⁹, וכל שכן לשחוק או להתלוצץ, או לישוב בחברת מי שדרכו בכך, אלא מתפלל או הוגה בתורה¹³⁰ או מעסיק מחשבתו בו יתעלה וברוממותו ובאלהותו ותורתו, ומה שתלוי בזה בלבד.

ומעלת התפילין אמרו שהיא גדולה יותר מן הציץ¹³¹, לפי שהציץ יש בו שם אחד והתפילין יש בהם עשרים ואחד שם המפורש¹³².

ובעת חליצת התפילין צריך לחלוץ תחלה תפילין שלראש, ויכרכם ככנפי יונה¹³³,

הלכה ריש סי' לז, שהביא מחלוקת הפמ"ג והישועות יעקב אם מצות תפילין מן התורה כל היום או שדי אם מניח רגע אחד מן היום. ועיין מסכת תפילין אות כג ד"ה היוצר מש"כ הגר"ח בביאורו שם.

131 מנחות לו, ב. ורמב"ם תפילין פ"ד הי"ד.

132 שם המפורש. לשון הרמב"ם שם: שהציץ אין בו אלא שם אחד, ואלו יש בהן אחד ועשרים שם של יו"ד ה"א בשל ראש, וכמותן בשל יד, ע"כ. ובהל' תפלה פי"ד ה"י בדיני ברכת כהנים כתב ששם המפורש הוא שם ה' הנהגה ככתבו, ע"ש. ועיין עוד מו"נ ח"א פרק סב.

133 כריכה ככנפי יונה, לא התבארה צורת כריכה זו, ומכל מקום משמע דומיא דכנפי יונה הצמודים לגופה, כך יהיו הכריכות על הקציצה עצמה, ומה דנקט כנפי יונה דוקא משום הנס שנעשה לאלישע בעל כנפים, והיא כדוגמת הכריכות למנהגינו שכורכים הרצועות באלכסון בצידי הקציצות פעם לימין ופעם לשמאל ומהדקים סוף הרצועה על ידי שמשחילים קצה הרצועה מתחת כריכה עליונה, ואפשר דהכי דמי טפי לכנפי יונה שאפשר לאחזם בכף ידו כי היכי דאלישע אחז תפיליו בכף ידו, ונעשו לו כנפי יונה. ומנהגים שונים יש בצורת כריכתם. והמשנ"ב סי' כח סק"ט כתב: כשמקפל התפילין לא יכרוך הרצועות על הבתים אלא בצדדי הבתים על התיתורא, ויש נוהגים לכרכן ככנפים

נועדה מצוות התפילין לחזק את האמונה בלבד. והוא כעין מש"כ בשו"ע סי' כה וז"ל: יכוין בהנחתם שצונו הקב"ה להניח ארבע פרשיות אלו שיש בהם ייחוד שמו ויציאת מצרים על הזרוע כנגד הלב, ועל הראש כנגד המוח כדי שנזכור נסים ונפלאות שעשה עמנו, שהם מורים על ייחודו, ואשר לו הכוח בעליונים ובתחתונים לעשות בהם כרצונו, וישעבד להקב"ה הנשמה שהיא במוח, וגם הלב שהוא עיקר התאוות והמחשבות, ובזה יזכור הבורא וימעט הנאותיו.

129 לכאורה איסור שיחה בטילה נכלל בדין איסור היסח הדעת, בפרט לפי משנ"ת לעיל ציון 123 בגדר היסח הדעת לד' הרמב"ם והראב"ם, ואפשר דכא להוסיף שחוק וליצנות וחברת בני אדם שדרכם בכך.

130 אלא מתפלל או הוגה וכו'. צ"ע שכתב הרמב"ם שישתדל להיותן עליו כל היום, וא"כ צריך לעסוק במלאכה, ואיך כתב כאן או הוגה או מתפלל בלבד. וצריך לומר דעד כאן לא קאמר הראב"ם דמתפלל או הוגה וכו' היינו דוקא בשעה שהוא לבוש בתפילין, ואה"נ דבשעה שאינו לבוש תפילין לית לן בה, ודייקא נמי ממש"כ "ואסור ללובש התפילין" משמע דוקא בשעה שהוא לבוש. ואף הרמב"ם לא חייב כל היום אלא כתב: לפיכך צריך אדם להשתדל להיותן עליו כל היום שמצוותן כך היא, ע"כ. ואה"נ שאם אינו יכול ללבוש תפילין בשעת מלאכתו פטור הוא מתפיליו. ועיין ביאור

ויניחם בתחתית קופסא¹³⁴ המיועדת להן שיש בה גובה טפח¹³⁵ או בכיס שיהיה בשיעור הזה, ואחר כך יחלוץ תפילין שלידי¹³⁶ ויכרכם גם כן וישימם בעליוני הכלי הזה מעל תפלה שלראש¹³⁷, והכלי הזה המוכן לתפילין שהושמו בו¹³⁸, הוא מתשמישי קדושה ואסור לנהוג בו חול על ידי שיניח דבר מדברי חול כגון כסף וזולתו¹³⁹.

אוצר החכמה
מס' אבות
1234567

והמשנ"ב סי' כח סק"ה כתב שחולץ תחלה של ראש אחר שמסיר הכריכות מעל האצבע.

137 טעם הנחתם מעל תפילין שלראש בכיס התפילין כדי שיפגע בשל יד תחלה כשיבוא להניח תפילין, ולשון הרמב"ם (פ"ד ה"ח): כשחולץ אדם תפיליו להצניען בכלי, לא יניח של יד מלמטה ושל ראש מלמעלה, מפני שבשעה שהוא רוצה ללבשן יפגע בשל ראש תחלה ונמצא שמניחה ומוציא של יד, לפי שאין לובשין של ראש קודם לשל יד, ואסור לו לאדם להניח מצוה ולעבור ממנה למצוה אחרת, אלא מצוה שתבוא לידו של אדם בתחלה הוא מתעסק בה, לפיכך צריך להניח של יד למעלה כדי שיפגע בה תחלה וילבש על הסדר, ע"כ. וביאורים שונים נאמרו בדין זה, ועיין מה שכתבתי בספר מראה הנרות במאמר אין מעבירין על המצוות.

138 שהושמו בו, מבואר דבהזמנה לבד לא סגי ורק אם הכינו והושמו בו הוי תשמיש קדושה. עיין ברכות כג, ב. וסנהדרין מח, א. בסוגיא דהזמנה לאו מילתא היא, ורמב"ם פ"ד ה"ט, ושו"ע סי' מב ס"ג.

139 עיין רמב"ם ושו"ע שם כתבו דנתקדש כתשמישי קדושה ואסור למיצר ביה זוזי, וכתבו האחרונים דאפילו דבר שיש בו קדושה, כל שהוא למטה מתפילין אסור להניח בכיס של תפילין, ואפילו סידור אסור להניח שם. עיין משנ"ב שם סקט"ז. וממה דנקט הראב"ם בלשונו "מדברי חול כגון כסף וזולתו" משמע דדוקא מדברי חול גמורים אסור להניח שם. וע"ע בדברי הרמ"א שם שכתב שאם התנה עליו מתחלה בכל ענין שרי.

ע"ש כנפי יונה, ע"כ. כלומר דלמנהג ראשון כל כריכת הרצועה היא מצד אחד של התפילין, ולמנהג שני כורכים הרצועות משני צדי הבית. ומבואר מדבריו דעל הקציצה עצמה אסור, וכ"כ בשת"ז שם סק"ה. אך למנהגינו הוא כמשנ"ת ולא הקפידו שלא לכוון על הבתים, ובפרט שבתי התפילין היו קטנים והתיתורא צרה מן הנמנע שלא יהיה חלק מהכריכה על הבתים, והאידנא כיון שיש בתים לבתי התפילין נראה דלכו"ע שרי.

134 בתחתית קופסא. כן היא משמעות לשון הרמב"ם פ"ד ה"ח שכתב לא יניח של יד מלמטה ושל ראש מלמעלה וכו', ומקורו בגמ' יומא (לג, ב) עבורי דרעא אטוטפתא אסור. וכתבו התוס' בשם רב האיי גאון דהיינו שצריך ליתן בתיק תחילה תפילין של ראש, והיינו בתחתית התיק. וכן היה מנהג תימן לעשות כיס ארוך וצר לצורך התפילין. ובמשנ"ב סי' כח סק"ז כתב בשם הב"ח והט"ז לעשות תיק ארוך וצר, ובשם המג"א כתב דיותר טוב ליתן התפילין זה בצד זה וכן נוהגין. עכ"ל.

135 צ"ע מנין שיעור גובה טפח לחיוב בנרתיק התפילין, והרמב"ם (פ"ד ה"ט) לא הזכיר שיעור טפח רק לענין אם הוצרך שחולצן ומניחן בכליין אם יש בו טפח ואותו הכלי בידו ונכנס, ובס' מג"א הו' במשנ"ב סי' מג בביאה"ל דאם הכלי טפח חשיב הכלי אהל להפסיק בינם לקרקע ומותר להניחם ע"ג קרקע בביתו.

136 לא הזכיר שצריך להתיר הכריכות מעל אצבעו קודם חליצת תפילין של ראש, ועיין לעיל ציון 112.

וצריך שיהא כלי התפילין שמור¹⁴⁰, מכובד ומקודש, ושיהיו התפילין שלא בזמן הנחתן נתונות בכלי שלהן¹⁴¹, וכליין יהיה בארון שמור ומקודש כעין ארון כתבי הקודש וכיוצא בו¹⁴².

ויזהר שלא ישמש אדם מטתו בבית שיהיו התפילין בתוכו ואע"פ שהם בכליין¹⁴³, ומזה למדים יראי ה' על זולתו¹⁴⁴.

ותכלית הצווי הגדול והנכבד המיוחד¹⁴⁵, כלומר מצות תפילין, אינו שתהיה על לובשה כקמיע - להבדיל, אלא שיהיה ענין ארבע פרשיות הכתובין בה אשר בארנו אותן במה שקדם ענייני שמע והיה אם שמוע בדברינו בקרית שמע, וענייני קדש לי

אוצר החכמה

50452

בכלי אחר שאינו כליין שרי, וקצת צ"ע אמאי לא ביאר כן בהדיא.

144 ומזה למדים וכו'. כוונתו להיזהר בזהירות של חוסר כבוד, כגון לנהוג בקלות ראש או להיות לבוש בבגדיו כראוי, כדי שלא תהיה זילותא לתפילין. ועדיין צ"ב דבריו.

145 ראה לעיל ציון 128 מש"כ בשם מר"ן בכוונת מצות הנחת תפילין. ולשון הרמב"ם בהל' מוזה (פ"ה ה"ד): ...אלא שעושין מצוה גדולה שהיא ייחוד שמו של הקב"ה ואהבתו ועבודתו כאילו היא קמיע להניית עצמן כמו שעלה על לבם הסכל שזה דבר המהנה בהבלי העולם, ע"כ. ולשון הרמב"ן (סו"פ בא): והנה שורש המצוה הזאת שנניח כתב יציאת מצרים על היד ועל הראש כנגד הלב והמוח שהם משכנות המחשבה, והנה נכתוב פרשת קדש והיה כי יביאך בטוטפות מפני המצוה הזאת, שנצטוינו בהם לעשות יציאת מצרים טוטפות בין עינינו, ובפרשת שמע והיה אם שמוע שנצטוינו שנעשה המצוות ג"כ טוטפות, דכתיב והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך, והיו לטוטפות בין עיניך, ולכך אנו כותבים גם שתי הפרשיות ההן לטוטפות שהם מצות הייחוד וזכרון כל המצוות ועונשן ושכרן וכל השורש באמונה, ואמר בשל יד והיה לך לאות על ירך ודרשו בו שהיא שמאל שהלב נוטה לו. ע"כ. ועיין עוד שם.

140 חיוב שמירת תיק התפילין הוא משום דהוי תשמיש קדושה וכמש"כ לעיל, משו"ה צריך לנהוג בו כבוד. ומשמע דאפי' אם אין התפילין מונחין בו אפי"ה צריך לנהוג בו כבוד.

141 יש לעיין אם חלצן לזמן קצר אם יש חובה להכניסן לנרתיקן, דבכל ענין הוי בזיון לתפילין אם אינם בנרתיקן, או אולי כוונתו רק אם חלצן על דעת שלא ללבשן. וממה שהצריך שכליין יהיה בארון שמור וכו' משמע דדוקא אם חלצן על דעת שלא ללבשן. וכן יש להביא ראיה ממש"כ הרמב"ם (פ"ד הט"ו) אבל אם נכנס לסעודת קבע חולצן ומניחן על שולחנו עד שיטול ידיו ואח"כ יניחם וכו', משמע דמניחם על השלחן אפילו בלי להניחם בכיס ובלי לכרכם.

142 גם זה צ"ע דאטו אם יניח כלי התפילין בארון בגדים באופן מכובד לא סגי, וכי צריך להיות ארון קודש לצורך התפילין, ומנהג העולם אינו כן. ולכאורה יש לומר שכל דבריו בזה הם מילי דחסידותא ולא מדינא.

143 כ"ה בברכות (כה, ב), ורמב"ם פ"ד הכ"ד, ושו"ע סי' מ ס"ב, ושם מבואר דאם התפילין מונחים בכליין והניח הכלי בכלי אחר שאינו כליין שרי, ואף משמעות דברי הראב"ם כן דדוקא כשהם בכליין בלבד אסור בתשה"מ, אבל אם יהיה כליין

וזה כן יביאך, יציאת מצרים ומה שאירע בה וצווה בסיבתה, יהיה כל זה מצוי במחשבה מבלי להסיח דעתו מזה, מונחות בקצה הראש שהוא כלי המחשבה ויסוד החושים והתנועות, כנגד העינים וביניהן, ועל היד וכנגד הלב, ולא יקרה עם זה היסח דעת ולא שכחה¹⁴⁶.

וזהו השיעור למאמר על התפילין, ומספיק כפי ענין הספר הזה.

מח"כ 1234567

146 לשון הרמב"ם (פ"ד הכ"ה): קדושת תפילין נמשך בשחוק ובשיחה בטילה, ואינו מהרהר קדושה גדולה היא, שכל זמן שהתפילין על במחשבות רעות, אלא מפנה לבו לדברי האמת ראשו של אדם ועל זרועו הוא עניו וירא, ואינו והצדק וכו'.